

URBANIZATSIYA SHAROITIDA SHAHARSOZLIKNING EKOLOGIK VA IJTIMOY BARQAROR RIVOJLANISH OMILLARI

Baikulova Nasiba Abdunabiyevna

*Mirzo Ulugʻbek nomidagi Samarqand davlat
arxitektura - qurilish universiteti.*

*“Landshaft dizayini” kafedrasi oʻqituvchisi
baikulova.nasiba@samdaqu.edu.uz*

Annotatsiya. Mazkur maqolada zamonaviy shaharsozlik tizimida barqaror rivojlanish konsepsiyasining ekologik va ijtimoiy jihatlarini kompleks tarzda tahlil qilinadi. Urbanizatsiya jarayonlarining jadallashuvi sharoitida shahar makonining ekologik barqarorligini taʼminlash, tabiiy resurslardan oqilona foydalanish, yashil infratuzilmani rivojlantirish hamda aholining ijtimoiy farovonligini oshirish masalalari asosiy ilmiy muammo sifatida koʻrib chiqiladi. Shuningdek, shaharsozlikda ijtimoiy tenglik, inklyuzivlik va sifatli yashash muhiti yaratish tamoyillari yoritiladi. Rivojlangan mamlakatlar tajribasi asosida barqaror shaharlarni shakllantirish mexanizmlari tahlil qilinib, Oʻzbekiston sharoitida ularni joriy etish istiqbollari asoslab beriladi.

Kalit soʻzlar: barqaror rivojlanish, shaharsozlik, ekologik barqarorlik, ijtimoiy adolat, yashil infratuzilma, energiya samaradorligi, aqlli shahar.

Abstract. The article examines the ecological and social dimensions of sustainable development in modern urban planning. In the context of accelerating urbanization, special attention is paid to environmental sustainability, rational use of natural resources, development of green infrastructure, and improvement of social well-being. The study highlights the importance of social equity, inclusiveness, and the creation of a comfortable urban environment. International best practices in sustainable urban development are analyzed, and the prospects for implementing these principles in Uzbekistan are substantiated.

Keywords: sustainable development, urban planning, environmental sustainability, social equity, green infrastructure, energy efficiency, smart city.

Kirish. XXI asrda urbanizatsiya jarayonlari global miqyosda misli koʻrilmagan surʼatlarda rivojlanmoqda. Jahon statistikasiga koʻra, bugungi kunda dunyo aholisining yarmidan ortigʻi shaharlarda istiqomat qiladi va bu koʻrsatkich kelajakda yanada oshishi kutilmoqda. Bunday sharoitda shaharlar nafaqat iqtisodiy rivojlanish markazi, balki ekologik va ijtimoiy muammolarning jamlanma nuqtasiga aylanmoqda.

Shaharsozlik faoliyati endilikda faqat hududlarni rejalashtirish yoki binolarni joylashtirish bilan cheklanmay, balki ekologik muvozanatni saqlash, ijtimoiy adolatni

ta'minlash va inson salomatligi uchun qulay muhit yaratishga qaratilishi zarur. Aynan shu nuqtai nazardan barqaror rivojlanish konsepsiyasi zamonaviy shaharsozlikning asosiy metodologik tayanchiga aylanmoqda.

Barqaror rivojlanish tushunchasi dastlab ekologik muammolarga javob sifatida shakllangan bo'lsa-da, bugungi kunda u iqtisodiy, ijtimoiy va ekologik omillarni yagona tizimda uyg'unlashtiruvchi global strategiyaga aylandi. Shaharsozlikda barqaror rivojlanish shahar hududlarini rejalashtirish va rivojlantirish jarayonida kelajak avlodlarning manfaatlarini hisobga olgan holda hozirgi ehtiyojlarni qondirishdir.

Mazkur yondashuv shahar energetika tizimi, transport infratuzilmasi, yashil hududlar, uy-joy siyosati va ijtimoiy xizmatlarning o'zaro bog'liqligini ta'minlashni nazarda tutadi. Barqaror shahar modeli resurslarni tejash, ekologik zararlarni minimallashtirish va ijtimoiy barqarorlikni mustahkamlashga xizmat qiladi.

Shahar muhitining ekologik barqarorligi, avvalo, atrof-muhitga bo'lgan antropogen bosimni kamaytirish bilan bog'liq. Sanoatlashuv va transport vositalarining ko'payishi havoning ifloslanishiga, suv resurslarining tanqisligiga va bioxilma-xillikning kamayishiga olib kelmoqda.

Ekologik barqaror shaharlar konsepsiyasi quyidagi asosiy yo'nalishlarni qamrab oladi: qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan foydalanish; chiqindilarni qayta ishlash va "nol chiqindi" tamoyilini joriy etish; suv resurslarini tejovchi texnologiyalarni qo'llash; yashil hududlar va ekologik koridorlarni rivojlantirish.

1-rasm: Yashil hudud

Landshaft arxitekturasini shahar ekologik muvozanatini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Yashil hududlar nafaqat estetik ahamiyatga ega, balki mikroiklimni yaxshilash, shovqin va havodagi zararli moddalarni kamaytirish funksiyasini ham bajaradi.

2.3-rasm: Zamonaviy shaharlar

Ijtimoiy barqarorlik barqaror shaharsozlikning ajralmas tarkibiy qismi hisoblanadi. Aholining turli qatlamlari uchun teng imkoniyatlar yaratish, ijtimoiy xizmatlarning qulay va adolatli taqsimlanishi shahar rivojlanishining muhim mezonidir. Zamonaviy shaharlar inklyuziv bo'lishi, ya'ni nogironligi bo'lgan shaxslar, keksalar va bolalar uchun mos infratuzilmaga ega bo'lishi zarur. Jamoat joylari, transport tizimi va uy-joy siyosati aholining barcha qatlamlari ehtiyojlarini hisobga olgan holda shakllantirilishi lozim. Ijtimoiy adolat shahar hududlarida ijtimoiy segregatsiyaning oldini olish, arzon va sifatli uy-joylar qurish, jamoat makonlarini rivojlantirish orqali ta'minlanadi.

Rivojlangan davlatlarda barqaror shaharlarni shakllantirish bo'yicha ilg'or tajribalar mavjud. Yevropa shaharlarida ekologik transport tizimlari, velosiped yo'laklari va piyodalar hududlari keng rivojlangan. Osiyo mamlakatlarida esa raqamli boshqaruv va ekologik monitoring tizimlari shahar hayotining ajralmas qismiga aylangan.

4.5-rasm: Ekologik transport

Ushbu tajribalar shuni ko'rsatadiki, barqaror shaharsozlik texnologik innovatsiyalar va ijtimoiy siyosatning uyg'unlashuvi natijasida muvaffaqiyatli amalga oshiriladi.

O'zbekiston shaharlarida urbanizatsiya jarayonlari jadal rivojlanmoqda. Aholi sonining o'sishi, avtomobil transportining ko'payishi va infratuzilmaning eskirishi ekologik va ijtimoiy muammolarni yuzaga keltirmoqda.

Shu bois, shaharlarni rejalashtirishda ekologik standartlarni kuchaytirish, jamoat transportini rivojlantirish va yashil hududlarni kengaytirish muhim ahamiyat kasb etadi. Barqaror shaharsozlik tamoyillarini joriy etish mamlakatning uzoq muddatli ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishiga xizmat qiladi.

“Aqlli shahar” modeli shaharsozlikda raqamli texnologiyalarni qo'llash orqali resurslardan samarali foydalanish va shahar boshqaruvini optimallashtirishni nazarda tutadi. Sun'iy intellekt, IoT va katta ma'lumotlar shahar ekologiyasi va ijtimoiy infratuzilmasini boshqarishda muhim vositaga aylanmoqda.

Xulosa. Shaharsozlikda barqaror rivojlanish ekologik va ijtimoiy jihatlarining uyg'unlashuvi asosida amalga oshiriladi. Ekologik muhofaza, ijtimoiy adolat va innovatsion yondashuvlar orqali kelajak uchun qulay, xavfsiz va barqaror shaharlar barpo etish mumkin. Ushbu jarayon O'zbekiston shaharsozlik siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri bo'lishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. United Nations. *Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development*.
2. Wheeler, S. *Planning for Sustainability*.
3. Beatley, T. *Biophilic Cities*.
4. Register, R. *Ecocities*.
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-4385-son qarori.
6. Jabborov A. *Shaharsozlikda barqaror rivojlanish konsepsiyasi*.